

הרועים ומוסר העבודה

בפרקי אבות (ה, י) קוראים לנו על ארבע מידות, דפוסי מחשבה והתנהגות המאפיינים את האדם: "האומר שלי שלי ושלי שלי ושלי שלי, זו מדה בינונית. ויש אומרים, זו מדת סדום. שלי שלי ושלי שלי, עם הארץ. שלי שלי ושלי שלי, חסיד. שלי שלי ושלי שלי, רשע". יש שלי ושלי לא רק ברכוש, אלא ביחסי אנוש בכלל. חובתי הבסיסית היא להמנע מלעשות עוול. אך מוטלת עלי חובה נוספת, לא תמיד ברורה לכולם, להלחם נגד העוול שרוצים לעשות כנגדי להגן על חיי, על משפחתי, על רכושי, במילה אחת, להגן על שלי. אך מה עם העוול שנעשה לאדם זר? האם שלי שלי שלי שלי שלי שלי? מה לי כי אתערב בבעיות לא לי, או שמא שלי שלי, וחייב אני להגן על הנרדף והנגב, עד כמה שידי משגת? שהרי למדנו מרי ישראל סלנטר, הגוף של השני הוא בתחום האחריות של הנשמה שלי.

על יד הבאר

את המצווה שבהתערבות למען הזולת, למדנו ממשה רבנו, במה שניתן אולי לכנות חניכותו של הנביא והמבוא לשליחותו (שמות ב, יא-יב). משה נבחר כי הוא מוכן להסתכן כדי להציל את הנרדף מידי הרודף: "ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלתם וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו. ויפן פה וכה וירא כי אין איש, ויד אהת המצרי". לכאורה התערב משה כדי להציל את אחד מאחיו מידי זרים, בבחינת "שלי שלי ושלי שלי - עם הארץ". הלוא גם "משפחות" פושעים שומרים על הערבות ההדדית, ולפעמים אף מדינות נאמנות לבריתות אותן הן כורתות. אולם, בנפשו של משה יש לצדק משמעות שונה. למחרת מתערב משה כשהוא עד למריבה בין אחיו (שמות ב יג-יד): "ויצא... והנה שני אנשים עברים נצים ויאמר לרשע 'למה תכה רעה?'. ויאמר 'מי שמך לאיש שח ושפט עלינו? הלהרגני אתה אמר כפאשר הרגת את המצרי?'. הניצים הם אנטי-תזה למשה ובגללם הוא מוכרח לברוח למדין. הם מבטאים את ה"שלי שלי ושלי שלי - רשע", את המוכנות לנצל את המצוקה של הסובל, ואף את המעשים האציליים של הזולת לטובת עצמם. על פי אגדת חז"ל ניצים אלה הם דתן ואבירם העתידים לעשות קואליציה נגד משה (במדבר טז, א), והם אבי אבות הטומאה של המנצלים את הסבל והסוחרים בדם החלשים.

אפיזודה שלישית מתארת את התערבותו של משה כשהוא עד למעשה עוול בין זרים, כאשר גוי רודף גוי (שמות ב טו-יז): "ויברח משה מפני פרעה וישב בארץ מצרים וישב על הבאר. ולכהן מדין שבע בנות ותבאנה - - ותדלנה ותמלאנה את הרהטים להשקות צאן

אָבִיהֶן. וַיָּבֹאוּ הָרַעִים וַיִּגְרְשׁוּם וַיִּקְרָם מִשָּׁה וַיּוֹשְׁעוּן". משה מושיע אנשים לא לו: "שְׁלִי שְׁלָךְ וְשְׁלָךְ שְׁלָךְ, חֲסִיד". החסד אינו מצפה לתמורה ולתשלום.

התורה מעמידה אותנו בפני שתי דרכים. הדרך הראשונה מבוטאת בדברי דתן ואבירם הניצים: "מִי שְׁמַךְ לְאִישׁ שֶׁר וְשֹׁפֵט עָלֵינוּ?" בפסוק זה מהדהדים דברי אנשי סדום נגד לוט המנסה להגן על הזרים: "הָאֶחָד בָּא לְגֹר, וַיִּשְׁפֹּט שְׁפוֹטֵי?" (בראשית יט, ט). כנגד עמדה זאת פונה אלינו התורה (ויקרא יט, טז): "לֹא תַעֲמֹד עַל דַּם רַעֲךָ" במעשים, ו"הוֹכַח תּוֹכִיחַ אֶת עַמִּיתְךָ" (שם, יז) בדברים. על כל פנים, "וְלִפְנֵי עֵינַי לֹא תִתֵּן מְכֹשֶׁל" (שם, יד), פסוק המבטא, על פי חז"ל, את האיסור לשתף פעולה עם הפשע. פסוקים אלה שבויקרא מדברים בייחוד אל אמצעי התקשורת הנמנים על המעטים שיכולים להיאבק היום בעוול ובשחיתות. פסוקים אלה מהווים קוד אֶתִי הפונה אל העיתונאי: "לֹא תִלְךָ רֶכֶל בְּעַמִּיתְךָ", משימתך חשובה הרבה יותר מאשר רכילות: "לֹא תַעֲמֹד עַל דַּם רַעֲךָ... הוֹכַח תּוֹכִיחַ אֶת עַמִּיתְךָ... וְלִפְנֵי עֵינַי לֹא תִתֵּן מְכֹשֶׁל". אך זכור תמיד (וכמה זה קשה!!): "לֹא תִשָּׂא פְּנֵי דָל וְלֹא תִהַדָּר פְּנֵי גְדוֹל, בְּצַדֶּק תִּשְׁפֹּט עַמִּיתְךָ". ואל תפעל אף פעם מתוך שנאה: "לֹא תִשָּׂא אֶת אַחִיךָ בַּלְבָּבָךְ".

אחריותם של החלשים

שני צמתי המפגש בעולם העתיק, ה"אתרים" הציבוריים הבולטים מחוץ לבתי העיר המקראית הם השער והבאר. לפני השער נערכות האסיפות הציבוריות ובשער פוגשים אנו את השופטים ואת המבקשים צדק או רחמים. השער הוא מקומו של המשפט הפורמלי, הבאר הוא מקום החיים הריאליים. בבאר עדים אנו לבעיות ולעוולות היומיומיות. כמשה, גם יעקב לפניו מגיב על העוול שהוא עד לו על יד הבאר (בראשית כט, ב-ג). הכתוב מתאר את מנהגם של רועי חרן מימים ימימה: "וַיִּנְאָסְפוּ שָׁמָּה כָּל הָעֶדְרִים וַיִּגְלְלוּ אֶת הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וַהֲשִׁיבוּ אֶת הָאֶבֶן עַל פִּי הַבְּאֵר לְמִקְמָה". הרועים מחכים ולא מובילים את הצאן למרעה. יעקב מתריע כנגדם: "הֵן עוֹד הַיּוֹם גְּדוֹל לֹא עֵת הָאֶסֶף הַמְּקַנָּה. הֲשִׁקוּ הַצֹּאן וּלְכוּ רְעוּ". והרועים עונים לו: "לֹא נוֹכַל, עַד אֲשֶׁר יֵאָסְפוּ כָּל הָעֶדְרִים וַיִּגְלְלוּ אֶת הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וַהֲשִׁקִינוּ הַצֹּאן". כאשר ראה יעקב את רחל באה עם צאן אביה "וַיִּגְלַל אֶת הָאֶבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וַיִּשָּׂק אֶת צֹאן לְבָן". מה משמעותו של סיפור זה?

על פי רוב, ובצדק, רגילים אנו למחות נגד העוול ממנו סובלים הפועלים והשכירים קשי היום. יעקב עצמו מעלה טענה כזאת נגד לבן (בראשית לא, מא-מב): "עֲבַדְתִּיךָ... וַתַּחֲלֶף אֶת מִשְׁכַּרְתִּי עֲשָׂרַת מְנָיִם... אֶת עֲנִי וְאֶת זְרָעִי פָּפִי, רָאָה אֶל-לֵהִימָם". לדבריו ומעשהו של יעקב על יד הבאר יש משמעות הפוכה. הוא מטיף מוסר גם לפועלים, ומוחה נגד מוסר העבודה הלקוי של הרועים. גם זה עוול. יעקב רואה את הרועים מתבטלים על יד הבאר. הם אינם הגונים בהחמתם כרטיסיהם. וכנגד גניבה ברורה זאת יעקב מתריע: "לֹא עֵת הָאֶסֶף הַמְּקַנָּה, הֲשִׁקוּ הַצֹּאן וּלְכוּ רְעוּ".

ארשה לעצמי לפרש את הסיפור על יעקב הגולל את האבן שעל פי הבאר במעין מדרש אישי, ולטעון שלא את כוחו הרב של יעקב המסוגל לגול לבדו את האבן הכבדה, מדגיש הכתוב. יעקב הבין שזוהי אחת הרמאויות של איגוד הרועים השכירים, מעין "חרן-בלוף" הסתדרותי. האבן הוכרזה ככבדה בחוזה העבודה, ולפיכך לא יכלה להיות מורמת אלא בשיתוף פעולה של כל הרועים. זה פגע כמובן ברועים העצמאיים כרחל בת לבן. יעקב כזר, "לא מבין" את הנעשה, וגלל את האבן בכוחו "העל-אנושי".

מי שהשוחד האינטלקטואלי לא סינוור אותו, ועיניו פקוחות אל המתרחש בעולם, יודע שהרבה מהנסיונות החברתיים הכנים ביותר, בייחוד בעולם השלישי, נכשלו בגלל אווילותם ואף פשעיהם של הפועלים והעניים אותם באו להושיע. שביתות הביאו חברות אל עברי פי פחת, והן פגעו יותר מכל בחלשים עליהם באו להגן. אין ספק שחייבים אנו להילחם בלבן הארמי והרמאי, סמל הניצול. אך מצד שני, "וְיָדָל לֹא תִהְיֶה דָר בְּרִיבוֹ" (שמות כג, ג), אסור לנו לשתוק גם כשאנו רואים עוול שהדלים והפועלים עושים. פרקים חשובים באחריות העובד, לומדים אנו בפרשתנו מדבריו של יעקב (בראשית לא, לח-מ): "רְחֵלְךָ וְעֵזְרָךָ לֹא שָׁפְלוּ וְאֵילֵי צֹאנְךָ לֹא אֶכְלָתִי... טָרְפָה לֹא הֵבֵאתִי אֵלֶיךָ אֲנָכִי אֲחַטָּנָה מִיָּדִי תִבְקָשָׁנָה... הֵייתִי בַיּוֹם אֶכְלָנִי חֶרֶב וְקָרַח בְּלִילָה, וַתִּדַּד שְׁנָתִי מְעִינִי". אך בעצם, גם בשמינית מכך יכולים אנו להסתפק.